

MORUS SZENT TAMÁS

Ötszáz esztendővel ezelőtt, 1478. február 7-én született Anglia történelmének egyik legragyogóbb alakja, Morus Tamás. Még javában folyt ekkor a véres küzdelem a királyi trónusért, a rózsák háborúja a két nagy feudális nemzetség, a Yorkok és Lancesterek között, hogy azután — a Shakespeare-drámából ismert III. Richárd csatavesztése után — 1485-ben a Lancasterek egyik ágának, a Tudoroknak a sarja VII. Henrik ragadja magához a fő hatalmat. A három évtizedig tartó harcban a régi nemesség nagy része elpusztult, helyükre új famíliák kerültek, ugyanakkor a polgárság is megerősödött, megvagyonosodott. Különösen London polgárságának a jelentősége gyarapodott, a gazdag kereskedőváros régi angol kalmárai mellett olasz, francia, németalföldi üzletemberek is letelepedtek és tevékenykedtek az angol fővárosban.

Thomas More (csak később használta a humanisták szokása szerint latinosított nevét, Morust is) apja, nagyapja neves londoni jogászok, ügyvédek, bírák voltak, és mi sem természetesebb, hogy a fiúgyermeknek is a jogászok kicirkalmazott pályáját szánták. A tisztességes ügyvédek, bírák ugyan nem gazdagodtak meg, de munkájukból tisztességesen megéltek. A még gyermek Tamás előbb — az érvényesülés alapjaként — egy londoni iskolában latinul tanult, majd néhány év tanulás után Morton bíboros-kancellár vette magához, ahol egyfajta apródi szolgálatot teljesített, közben módja nyílt, hogy tovább tanuljon. A feltűnően jó eszű fiút a kancellár bejuttatta Oxfordba, hogy ott tökéletesítse tanulmányait; két évet töltött Oxfordban, amelynek jobb volt a híre, mint az iskolája, azután apja kívánságára Londonban jogot tanult. Ekkor még csak tizenhét éves.

A fiatal Thomas More jó híre hamarosan elterjedt a fővárosban. Kitűnő jogi ismeretei, igazságos, méltányos gondolkodása miatt megszerették, a londoni kereskedők nagyra becsülték világos észjárását, jellemét. De a szegények, az elnyomottak ügyeit is teljes odaadással képviselte. Nagy elfoglaltsága ellenére is időt szakított, hogy — mélyen valóságos lévén — teológiai tanulmányokat folytasson, hiszen a hittudomány, a kánonjog tudása hozzátartozott a művelt, tudományosan képzett ember ismeretanyagához. Minden elfoglaltsága, tanulmánya ellenére Thomas More mindvégig megőrizte száraz humorát, nem tartozott a koraérett, zárkózott emberek közé. A legmulatságosabb történeteket, megjegyzéseit olyan komoly arccal adta elő, arcizma sem rezdült, úgyhogy hallgatósága nem tudta azonnal megítélni, vajon az ifjú jogtudós komolyan beszél-e velük, vagy csak tréfálkozik.

Már ismert ember volt, amikor megismerkedett a nála tizenkét évvel idősebb Rotterdami Erasmusszal, aki ekkor már humanista körökben nagy hírnévre tett szert; a reneszánsz korának egyik legkülönösebb alakja volt. Számára csak a latin és görög irodalom alkotásai léteztek, hiszen ezeken épült a humanista kultúra, gondolkodás. Feljegyezték róla, hogy bár tökéletesen tudott latinul és görögül, egyetlen európai nyelven sem beszélt hibátlanul. Erasmust szinte csak a könyvek érdekelték, csaknem állandóan úton volt, a valóságban örökös vendégként élte le életét. Erasmus révén Thomas More előtt új világ tárult fel, a humanizmus csodálatos világa, amelyből eddig csak kevés jutott el Angliába. Erasmus — bárhol is töltötte idejét — soha nem hagyott fel levelezéseivel; írásaival korának valamennyi nevezetes személyiségével összeköttetésben állott. Mai szóval élve, valóságos publicisztikai tevékenységet fejtett ki, már alaposan hasznosította a könyvnyomtatás fél évszázad óta elterjedt találmányát.

Erasmus humora más volt, mint Morusé, kevésbé elnéző, szerette a csipős gúnyolódást. Számos hosszabb-rövidebb művet írt, ezeket kinyomatta, olvasói szinte Európa-szerte várták, hogy megismerjék legújabb írásait. Uralkodókkal, pápákkal levelezett, folyton agitált, érvelt, az embereket hol élesen-gúnyosan, hol némileg szelídebb humorral igyekezett meggyőzni, a maga gondolkodása számára megnyerni. Legelterjedtebb műve *A balgaság dicsérete* óriási sikernek számított, mintegy harmincezer példányban jelent meg (abban az időben óriási szám!).

A *balgaság dicsérete* szatíra, Erasmus maró gúnnyal érvelve bizonyította be olvasóinak, hogy a balgaság kormányozza a világot, és ez így is van rendjén. Mindenki, aki csak valamilyen szerepet is játszik a világban, balga, ostoba módon gondolkodik, viselkedik. A legostobább a hadviselés, a háborút kell megszüntetni, mert ez „minden jónak a hajótörését jelenti”. (Erasmus még öt más írásában magyarázza meg olvasóinak, hogy mindnyájunk érdeke békében élni.)

Erasmus és Morus megkedvelték egymást, barátságuk életükön át tartott. Gondolkodásuk sokban megegyezett. Bár Morus nem volt harcias, küzdő természetű ember, de ha kellett, bátran kiállt az igaznak vélt ügy mellett. Mikor 1504-ben az uralkodó összehívta a parlamentet, a londoni polgárság képviselőjéül a fiatal jogtudóst választotta meg. És nem is csalódtak benne. Az uralkodó, VII. Henrik rendkívüli adó kivetését határozta el, de a parlament ezt nem akarta megszavazni. Csak Morus Tamás bátor kiállásának, erélyes érvelésének, hatásos beszédének köszönhetőek, hogy a király igényét elutasították. VII. Henrik ezért mindhaláláig neheztelt Morusra.

1505-ben Morus Tamás megnősült. Felesége négy gyermekkel ajándékozta meg, boldog házasságuk azonban nem tartott sokáig, 1511-ben az asszony meghalt. Morus nagyon szerette hitvesét, soha nem tudta elfelejteni, még évtizedekkel később írt saját sírfeliratában is „asszonykámnak” (uxorcula) nevezte. De Morus hamarosan újra megnősült, „nem érzéki vágyból” — mondotta Erasmus —, „mert a nő, akit elvett özvegy volt, nem szép, és tíz évvel idősebb a férjénél. Csak azért, hogy gyermekeinek dolgos és gondos anyját adjon, aki háztartását is rendben tartja.” Két házassága ellenére is, Morus mindvégig aszketikusan élt, ciliciumot viselt, gyakran böjtölt, kemény fekhelyen aludt, legfeljebb négy-öt órát, fejét vánkos helyett egy hasáb fára fektette.

1509-ben meghalt Henrik király, a trónon fia, Henrik, e néven a nyolcadik követte. Öröm töltötte el az angolokat, az új király testi-lelki adottságairól, szellemi képességeiről valóságos regékét meséltek. A változásnak Morus is örült, versben köszöntötte az új uralkodót. A királynak megétetszett a költemény, tájékoztatta magát a szerző felől, és annyi jót hallott róla, hogy meg akart vele ismerkedni. Ettől kezdve Morus Tamás sorsa összefonódik VIII. Henrik élete folyásával.

1510-ben a londoni polgárság helyettes főbíróvá választotta, a valóságban mindig a főbíró helyett ítélkezett. Morus ismét tanújelét adta igazságszeretetének, nagy jogi tudásának. 1515-ben követként Flandriába küldték, ami egyben a király képviseletét is jelentette. Fél évig élt Brüggeben, ahol a humanisták Erasmus barátját szívesen fogadták.

Ez idő tájt a humanisták egyik kedvelt olvasmánya Amerigo Vespucci műve volt. Az olasz utazó néhány évvel Columbus hajóútja után felkereste az újonnan felfedezett világrészt. Vespucci számos olyan tapasztalatáról számolt be könyvében, amelyen a kételkedő humanisták gúnyosan, hitetlenül mosolyogtak. A messziről jött ember ellenőrizhetetlen nagyotmondásának tulajdonították, amiről írt, hogy az új világrészben nem ismerik a törvények uralmát, szállásaitak közösen használják, ruhát nem viselnek, az Európában annyira értékelt gyöngyöket, aranyat semmire nem becsülik. Életük elégedett és kiegyensúlyozott. Valóságos eszményi államot tárt olvasói elé az olasz utazó.

Eszményi állam? Az embereknek már az ókor óta vágya, hogy olyan ideális államban éljenek, amelyben mindenki elégedett, és boldog. A Kr. e. V. században már Platón megírta, hogy az eszményi államban a filozófusok kormányoznak, vagy maga az uralkodó filozófus. Kr. e. III. században a görög Iambulos megírta, hogy hajón utazva, egy szigetországba került, ahol az emberek teljes egyenlőségben, egyetértésben élnek, mindenki a munkájának él, a házasság ismeretlen, a gyermekeket közösen nevelik. Csak a napot imádják, más istent nem ismernek.

Morus, akárcsak a többi humanista, ismerte Iambulos elbeszélését, amelyet a szicíliai Diodoros őrzött meg *Történeti könyvtár* című művében (II. 55. sk.). Iambulos kétségtelenül hatott Morusra. Elhatározta, hogy ő is könyvet ír, az általa elképzelt eszményi államról, Utópiáról, a seholsincs szigetről, amely azonban nagyon is megvolt: Angliában. Munkája közben mindig hazájára, a szigetországra gondolt, csakhogy olyanfajta emberekkel, intézményekkel látta el, amilyenekről

Iambulos és Vespucci írt. Csendes, száraz humorával egy eszményi országot tárt olvasói elé, amelyben az emberi jogok mindenki számára egyenlőek, és minthogy a vagyon s jövedelem egyenlőtlen elosztása múlhatatlanul felidézi a társadalmi egyenlőtlenség veszedelmét, az ókori állambölcselek nyomán rámutat az elosztás kommunizmusának helyes voltára. Morus azonban ezen is túlmegy, ő az első, aki a termelés kommunizmusának gondolatát meghirdeti. Vagyona senkinek nem lehet, a másutt annyira áhított aranyat Utópiában megvetik. Az utópiabeliek türelmesek egymás iránt, segítőkészek, megértőek, erkölcsük egyszerűek és tiszták. Életüket valamennyien munkában töltik, csak a szelid szórakozásokat kedvelik, a szenvedélyek ismeretlenek. Valljuk meg azonban, hogy ezek a kiagyalt emberek, ez a kitervelt társadalom csak a képzelet világában létezik. Távol vannak az emberi természetől, s Utópiá valószínűtlenül kiegyensúlyozott élete föltöbb kedélytelen.

A józan flamand, angliai humanisták, akik elsőként ismerték meg Morus művét, bizonyára gyakran derültek az utópiaiak életén. Ez a mintaszerű élet azonban igen csábítónak látszott a feudalizmus utolsó szakaszában, a feudális urak hatalmaskodása alatt ziháló, a felszabadulást óhajtó polgárságnak. Morus tudta, hogy ha ennek a csodálatos szigetországnak a leírását közli, amelynek tájai annyira hasonlítanak az ő szeretett Angliájához, akkor csak félmunkát végez. Eppen ezért írta meg a bevezető elbeszélést, amelyben kemény szavakkal bírálta hazája állapotát, erős fényvel világított reá a társadalmi és gazdasági bajokra. „A szelid és igénytelen étkü juhok, most olyan falánkok, és féktelenek, hogy megeszik az embert”, elpusztítják a mezőket, házakat és falvakat.” A feudális urak, hogy a külföldön szívesen vásárolt gyapjút eladhassák és ezért minél többet termeljenek, mind nagyobb termőföldeket alakítottak legelőkké, ahol a juhok békésen legelhettek. A nagybirtok elnyomta a kisemmizett kisbirtokosokat, akik a fővárosba öntöztek, hogy itt valamilyen megélhetéshez jussanak. A nyomor, a bűnözés nöttön-nőtt, a hatalom birtokosai más segítséget nem tudtak, mint szaporítani a bitófák számát. Az angliai viszonyokkal állította szembe Morus Utópiát, hogy a fény és árnyék ellentéte annál hatásosabban hangsúlyozza az angliai közállapotokat. És ezzel használni akart.

Az *Utópia* 1516-ban jelent meg latin nyelven, de hamarosan számos modern nyelvre lefordították és kiadták. Bármennyire visszavonultan élt Morus Tamás, VIII. Henrik igénybe kívánta venni szolgálatát. Mind magasabb állásokra nevezte ki, lovaggá ütötte, majd az előző lordkancellárt elküldte és helyébe 1529-ben Sir Thomas More-t nevezte ki. Az előző kancellár nem tudta, nem akarta a király válását előmozdítani. VIII. Henrik ráunt hitvesére, Aragóniai Katalinra, mert nem szült neki fiú utódot, s beleszeretett a királyné udvarhölgyébe, Boleyn Annába. A király remélte, hogy a kitűnő jogtudós, More megtalálja majd annak módját, hogy elválhasson és nőül vehesse szeretőjét. A király azonban csalódott kancellárjában, Henrik minden erőszakossága, csábítása nem hatott Sir Thomas More-ra, aki álláspontját nem volt hajlandó megváltoztatni: a házasság érvényes, azt csak a pápa bonthatja fel. Márpedig VII. Kelemen pápa erre nem volt hajlandó.

Ez idő tájt már terjedtek Luther Márton tanai, és a reformációnak mind több híve akadt Angliában is. Erasmust is meg akarták nyerni a protestantizmus számára, de a nagy humanista — noha az egyház reformját több ízben hangsúlyozta — ellenállt Luther és hívei rábeszélésének, s kitartott a pápa mellett. Morus sem volt hajlandó a protestantizmust elfogadni, hitéhez, a római katolikus valláshoz hűen ragaszkodik. A reformációban politikai veszélyt látott: az új ideológia megosztja Európát, amely ekként könnyű prédájává lesz a török hódításnak, és a keresztény Európa pogány uralom alá kerül. Kezdetben maga VIII. Henrik is lándzsát tört a katolikus hit védelmében, miért is a pápa „A hit védelmezője” (*Defensor fidei*) címet adományozta a királynak.

Henrik elhatározta, hogy a pápa véleményének befolyásolása érdekében több egyetemen véleményét is kikéri, de VII. Kelemen hajthatatlan maradt. A király tehát elhatározta, hogy függetleníti magát a pápa uralma alól, s önálló angol egyházat alapít, amelynek feje a mindenkori uralkodó. Az új egyházi méltóságok kimondták a válást, és most már Henrik nőül vehette Boleyn Annát. Mind a világiak, mind az egyháziak kezdetben ellenálltak az anglikán vallás erőszakos terjesztésének, de aztán mind többen adják be a derekukat, vértanúságra nem

vágnak. Az ellenálló szerzetesrendek, püspökök, érsekek vagyónát a király el-
kobozza, és hű embereinek adományozza. Érthető, hogy mind többen csatlakoz-
nak az új egyházhoz, és hűséget esküdtek az uralkodónak.

A szelíd, békés természetű Morus Tamás ellenállt a király minden csábítá-
sának, fenyegetésének. 1533-ban lemondott lordkancellári tisztéről, és visszavo-
nult az udvartól. Teljes csendben élt családjá körében, de mégsem tudott any-
nyira jelentéktelen lenni, hogy a király és új hitvese ne ragaszkodott volna
Morus színvallásához. Morus azonban nem hajlandó megtagadni hitét, az új
egyház hívévé lenni, és hűségesküt tenni. 1534-ben királyi parancsra letartóztat-
ják és a Tower börtönébe zárják. Türelemmel viseli el a fogságot, hiszen itt
úgy él, akár egy szerzetesi cellában, amire mindig vágyott is. Időnként fogad-
hatja családjá tagjait, különösen legidősebb leánya, Margaret látogatásának örül.
Szép leveleket intéz hozzá, amelyek állhatatosságáról, szelíd, de kitartó ellen-
állásáról tanúskodnak. Egyelőre még módja van arra is, hogy írhasson és olvas-
hasson. Ekkor írja meg a mohácsi csatavesztés után menekülő két magyar nemes
párbeszédét, *Dialógus a balsorsban való vigasztalásról* címmel. Az idősebb, Antal
(aki More gondolkodását fejezi ki) bölcs okoskodásával győzi meg a fiatal Vin-
cét, hogy hitükhöz hűnek kell maradni. A török hódítás miatt félt, hogy át kell
térni a mohamedán vallásra, de a kényszernek ellen kell állni, az urakodó nem
kötelezheti alattvalóit hitük elhagyására.

Morus sokat elmélkedett a börtönben, erre majd egy évig módja is volt, mert
csak 1535. július 1-én állították bíróság elé. Bizonyára sokat gondolt a börtönben
Becket Szent Tamás érsekre, aki egykor szintén a király kegyence, kancellárja
volt, azonban az egyház érdekének védelmében összekülönbözött II. Henrikkel,
aki 1170-ben meggyilkoltatta. Bár More soha nem bízott uralkodója szereteté-
nek őszinteségében, érzelmének állandóságában, tudta, hogy hatalmi törekvései-
nek érdekében bármikor feláldozza. Elkészült tehát, hogy a bíróság mindenféle
koholt vád, de főként a hűségeskü megtagadása miatt halálra ítéli. A per nem
tartott sokáig, More-t felnégyelésre, fővesztésre ítéli a bíróság. More tudta előre
az ítéletet, ez nem lepte meg, Henrik csak annyiban kedvezett egykori kedves
kancellárjának, hogy „csupán” fővesztésre enyhítette az ítéletet.

Morust humora nem hagyta el, megjegyezte, Isten mentse az embereket a király
kegyelmétől. Amikor roskatag lépcsőn a vérpadra kellett mennie, így szólt:
„Felfelé még csak sikerült mennem, lefelé már nem az én gondom”. 1535. jú-
lius 6-án a londoni bakó bárdja kioltotta ennek a nemes lelkű tudósnak, állam-
férfinak az életét.

Szelíd, türelmes ember volt Sir Thomas More, de hajthatatlan és hajlí-
thatatlan a lelkiismeret kérdésében. Az az élet, amelyet csak hite és önbe-
csülése feláldozása árán menthetett volna meg, nem volt érdemes arra, hogy
megtartsa. Morus Tamásnak, a tudósnak, a király egykori kedves emberének, a
bölcs és tiszta életű férfiúnak a kivégzése mélyeséges irtózattal töltötte el a szel-
lem embereit, a békés humanistákat. Azt jól tudták, hogy ezekben az időkben
az uralkodó nemtetszése halált jelent, és ezért óvatosan kell élni, s csak akkor
meg nem alkudni, ha ez a leglényegesebb kérdést érinti. Márpedig a hit kér-
dése Morus Tamás számára a leglényegesebb volt. A szellem embereit a rang-
juk kötelezi, és ő levonta ennek végső következményét.

Morus Tamást soha nem felejtették el Angliában. A múlt században T. B.
Macaulay, a jeles történész a katolikus hitigazságok fölött elmélkedve, „az okos
és becületes Sir Thomas More” példájára hivatkozik, aki ezért hajlandó a
vértanúhalált elszenvedni.

Négy száz év elmúltával, 1935. május 19-én XI. Pius pápa Sir Thomas More-t
szentté avatta.